

Steye Raviez
Spion

DUBBELBIOGRAFIE

Aldus Boek Compagnie

Spion

Copyright © 2017 Steye Raviez

Omslagbeeld archief auteur

Foto auteur Leo van der Noort

Drukwerk Wöhrmann B.V., Zutphen

ISBN 978 90 825011 6 2

NUR 301

www.aldus-boek-compagnie.nl

Steye Raviez
Spion

Aldus Boek Compagnie

2017

1 De vluchteling

EDOUARD RAVIEZ, Fransman en politiek vluchteling, arriveerde in 1934 in Nederland.

Met hulp van de communistische organisatie Rote Hilfe was hij gevlucht uit Duitsland, waar Hitler de macht gegrepen had en communisten en Joden voor hun leven moesten vrezen. Edouard dook onder in Den Haag bij het aan het toneel verbonden echtpaar Van Gasteren die, net als de onderduiker, communistische idealen koesterden en verspreidden.

Beide echtelieden hadden Moskou bezocht en waren diep onder de indruk geraakt van de culturele verworvenheden van de jonge Sovjetstaat. Hun tienjarige zoon Louis kreeg een speciale band met de onderduiker, doordat deze zich al snel manifesteerde als een substituut opvoeder van de jeugdige Van Gasteren, wiens ouders zelden aanwezig waren.

Raviez bleek daarbij een onuitwisbare indruk op de jongen te hebben gemaakt. Hij gaf alle aandacht aan Louis, vervaardigde een kinderbiljart en wist met zijn encyclopedische kennis wereldse zaken duidelijk uit te leggen. Dat alles maakte hem in de ogen van Louis interessant en mysterieus.

Na enige maanden verdween Raviez weer uit het leven van de familie Van Gasteren. Jaren later, omstreeks 1950, zochten Louis senior en junior hem een keer uit pure nieuwsgierigheid op.

Edouard Raviez bleek in de jaren dertig te zijn getrouwd met een Nederlandse vrouw, Geertruida Foskea Kuiper, en een gezin te hebben gesticht. Omringd door zijn grote collectie boeken woonde hij in de Helmersstraat boven een volkscafé en werkte hij veelal als vertaler voor diverse bedrijven en uitgeverijen.

Zo herinnerde Louis van Gasteren zich Edouard Raviez.

Vele jaren later, in 1990, ontmoette hij mij. Ik was fotojournalist en onze ontmoeting vond plaats bij fotolaboratorium Kleurgamma, waar hij achter mij op zijn beurt stond te wachten.

Bij het afroepen van mijn naam porde de beroemde documentairemaker die hij was geworden mij met een vinger in de zij om te vragen of ik soms de zoon was van Edouard Raviez. Die had hij namelijk goed gekend.

Ik antwoordde bevestigend en terwijl we naar de uitgang liepen, vertelde ik hem dat mijn vader aan het einde van zijn leven in een krankzinnigengesticht was opgenomen. Ook vertelde ik hem dat ik wist dat mijn vader in of vlak na de Eerste Wereldoorlog in Frankrijk ter dood was veroordeeld, waardoor hij het zwarte schaap van de familie was geworden. Met de Franse tak van zijn familie heb ik nooit echt contact gehad. Mijn vader en moeder, voegde ik eraan toe, waren inmiddels al lang niet meer in leven.

Ik beschikte nog slechts over enkele familiefoto's, een tiental brieven en enkele portrettekeningen van mijn vader, gemaakt door mijn artistiek aangelegde moeder.

Op een van de foto's die ik na die ontmoeting met de veel oudere Louis had opgespit, stond mijn vader achter een kathedraal hevig te gebaren. De foto was gemaakt tijdens het Tiende Internationaal Congres voor Wijsbegeerte dat in 1948 in Am-

sterdam werd gehouden en waar mijn vader op het hoogtepunt van zijn intellectuele leven een lezing voor een groot wetenschappelijk publiek hield.

Hij was uitgenodigd of had op een andere manier weten te bewerkstelligen dat hij te midden van internationaal befaamde filosofen een referaat mocht houden over de theorie van het denken, dat bewaard is gebleven in een publicatie door North-Holland Publishing Co.

Honderden filosofen uit de hele wereld, waaronder kopstukken als Bertrand Russell, namen deel aan het congres. Uit verslagen bleek dat dit congres als het ware de Koude Oorlog had ingeleid.

Delegaties uit de Verenigde Staten stonden lijnrecht tegenover Sovjetfilosofen en de voorzitter, professor Pos, slaagde er vanwege de verschillende stromingen niet erg goed in de orde te bewaren. Pos leidde de plenaire vergaderingen en aan het slot van het congres werd, met steun van de Unesco, de Fédération Internationale des Sociétés de Philosophie opgericht waarvan Pos de eerste voorzitter werd.

Pos werd door zijn critici verweten onvoldoende gestreefd te hebben naar internationale samenwerking en in plaats daarvan verdeeldheid te hebben veroorzaakt. Als bewijs daarvoor werd aangevoerd dat Pos belangrijke Italiaanse en Duitse filosofen, onder wie Heidegger, niet had laten uitnodigen en dat met het communisme verbonden filosofen op het congres naar voren waren geschoven.

Pos wilde onder geen beding hele of halve sympathisanten van nazisme of fascisme op het congres een podium bieden. Hij streefde veel meer naar een open discussie tussen communistische en niet-communistische filosofen. Er waren de onvermijdelijke anekdotes.

Volgens een zekere Stuttenheim, voorzitter van de sectie taalfilosofie, waren lang niet alle filosofen in het gezelschap vakbekwaam.

Stuttenheim tegen Pos:

'Ik sta op een morgen een kopje koffie te drinken. Staat er een mannetje naast me. Hij kijkt me aan en zegt:

"Einstein heeft het nooit begrepen."

Ik zeg:

"Wat heeft hij nooit begrepen?"

"Dat van die getallen."

Ik zeg: "Van die getallen?"

"Nou," zegt dat mannetje, "je hebt mannelijke en vrouwelijke getallen en dat mannelijke kristalliseert zich in het vrouwelijke en dat vrouwelijke manifesteert zich in dat mannelijke."

Toen heb ik mijn kopje koffie neergezet en ben weggelopen, want ik denk: over twee seconden steekt hij weer van wal. Nou wil ik dat 's avonds aan Pos vertellen en zeg:

"Pos, ik heb vanmorgen een krankzinnige ontmoet."

Kijkt die Pos me moedeloos aan en zegt: "Maar eentje?"

De anekdote sloeg gelukkig niet op mijn vader, maar hij zou wel in krankzinnigheid eindigen: midden jaren vijftig werd hij opgenomen in de psychiatrische afdeling van de Sint-Willibrordusstichting te Heiloo. In medische rapporten uit die tijd was onder meer opgetekend hoe hij tijdens nachtelijke uren dikwijls amok maakte door spiernaakt en kabaal makend rond te struinen in de slaapzalen. Het was op schrijnende wijze duidelijk hoe zijn geestelijk verval doorzette. Edouard weet zijn recalcitrante gedrag aan de broeders van het gesticht: zolang er familiebezoek was waren ze poeslief, maar zodra men de hielen had gelicht gedroegen ze zich hardvochtig. Hij zou Sint-Willibrordus nooit meer verlaten.

Mijn moeder was toen al enkele jaren tevoren overleden aan een beroerte die ze kreeg tijdens de begrafenis van een geliefd familielid.

Steeds meer feiten en gegevens kreeg ik boven tafel, bijvoorbeeld over de jaren voor zijn vlucht naar Nederland. Dat was mede te danken aan historicus Jan Willem Regenhardt, die al geruime tijd werkt aan een biografie over Louis van Gasteren en die ik tijdens mijn tweede bezoek aan de cineast leerde kennen. Al eerder had hij van Louis een en ander over mijn vader te horen gekregen. Regenhardt bleek zich goed te hebben voorbereid op mijn komst. Louis had hem al verteld van onze ontmoeting bij Kleurgamma waarbij de naam Raviez was gevallen. Regenhardt had erop aangestuurd de conversatie – en de ontboezemingen die zich naar aanleiding van die ontmoeting bij Louis hadden losgemaakt – op een geluidsband op te nemen.

2 Regenhardt

KORTE TIJD LATER BEGREEP IK dat zij zelfs al overwogen om, mocht ik daarmee instemmen, een documentaire over die mysterieuze vluchteling te maken.

Om dat plan te kunnen verwezenlijken schreef Regenhardt meerdere archieven in Zwitserland aan waar Edouard tijdens de Eerste Wereldoorlog gevangen had gezeten. Uit de aldus verworven kennis kon langzaam een aanmerkelijk duidelijkere levensloop van mijn vader worden gereconstrueerd.

Edouard Raviez woonde na zijn vrijlating in Duitsland waar hij als redacteur van wetenschappelijke en industriële tijdschriften werkzaam was. Ook gaf hij les aan de economische Hochschule te Freiburg. Hij trouwde op zeker moment met Anna Amann en verbleef op diverse adressen, het laatst bekende in Berlijn.

Er schijnt sprake te zijn geweest van opruiende toespraken in het kader van zijn sympathie voor de Sovjet-Unie, waardoor hij vanwege het opkomende fascisme onder leiding van Hitler en consorten Duitsland in 1933 moest ontvluchten, wilde hij aan arrestatie ontkomen. Het lijkt erop dat Anna Amann haar echtgenoot heeft willen volgen. Op weg naar Den Haag werd zij in Emmerich door de Kripo Nord gearresteerd, waarna zij

voor een nazitribunaal werd gebracht dat in 99 procent van de gevallen het doodvonnis uitsprak. Van Anna werd nooit meer iets vernomen.

Een bericht in *De Telegraaf* uit 1919 over de veroordeling van Edouard Raviez door de Franse krijgsraad was voor Regenhardt aanleiding tot een hernieuwde speurtocht, ditmaal in Franse archieven.

Het vonnis van de Franse krijgsraad is te vinden in het juridisch archief in Le Blanc, Normandië.

Soldaat Raviez blijkt in 1919 bij verstek ter dood veroordeeld te zijn. In het vonnis staan persoonlijke gegevens zoals plaats en datum van geboorte en gegevens over het regiment waarin hij diende tijdens de Eerste Wereldoorlog.

Edouard Raviez werd in 1893 geboren in het Noord-Franse gehucht Hersin Coupigny. Zijn ouders waren eenvoudige mensen. Hij had een broer André, en een zuster die Ninette heette. Edouard werd vanwege zijn onmiskenbare intellect in staat gesteld te gaan studeren.

In 1913 werd hij tijdens zijn studie opgeroepen voor militaire dienst.

‘Edouard Raviez est arrivé au 8ième régiment d’infanterie le 28/11/1913. Il est donc à Dinant en août 1914 et à été fait prisonnier à Le Mesnil-lès-Hurlus le 29/2/1915.’

De veldtochten van het achtste regiment waaraan Edouard Raviez deelnam plus de vernietiging van het dorpje Le Mesnil-lès-Hurlus waar hij krijgsgevangen werd genomen, waren goed te reconstrueren.

Soldaat Raviez overleefde, maar was sterk ondervoed. Op het oog ongeschonden was hij op welhaast miraculeuze wijze

aan de hel in de loopgraven ontsnapt en verbleef vervolgens in verschillende krijgsgevangenenkampen in Duitsland. Uit die periode is een mooie foto bewaard gebleven. Wie de fotograaf was zal wel altijd onbekend blijven. Edouard poseerde in een lange regenmantel met hoed en paraplu tegen een achtergrond van een mistroostig sparrenbos.

In het voorjaar van 1918 kreeg hij toestemming naar Lausanne te vertrekken. Krijgsgevangenen die over intellectuele kwaliteiten beschikten mochten van de Duitsers in Zwitserland gaan studeren. Ook Edouard verkreeg dit privilege. In Lausanne betrok hij een kamer en kreeg niet lang daarna een verhouding met een naaister.

In een omgeving waar volop werd gespioneerd werd hij al spoedig benaderd door een Duitse meesterspion die hem – in de labiele staat waarin hij zich bevond – in korte tijd aan zich wist te binden en hem daarna overhaalde om Franse militaire stafkaarten aan Duitsland door te spelen. Nadat Edouard zijn opdracht had uitgevoerd, waarbij hij gebruikmaakte van zijn nietsvermoedende broer die grenswacht was, viel voor hem het doek.

Op 23 juni 1919 werd hem, nadat hij in Zwitserland was gearresteerd, twee jaar celstraf opgelegd wegens spionage voor een vijandelijke mogendheid, en daarna voor ditzelfde delict door een militaire rechtbank te Parijs, waar hij wegens landverraad ter dood werd veroordeeld.

Met een andere gewezen krijgsgevangene, die tevens Edouards handlanger was, werden ze aangeklaagd. Edouard bij verstek, aangezien hij in Zwitserland eerst zijn celstraf van twee jaar moest uitzitten. Maître Alexandre Zévaès, de advocaat-historicus, beroemd geworden vanwege zijn lang daarvoor gevoerde maar vergeefse verdediging van militair Alfred Drey-

fus, die later volstrekt onschuldig bleek te zijn aan de hem ten laste gelegde feiten. De Dreyfus-affaire was een spionagezaak van enorme omvang met een soortgelijke aanklacht, een misdaad die de gemoederen destijds tot in de hoogste regionen van de regering had weten te beroeren.

3 Dreyfus

HAD MIJN VADER MISSCHIEN een gegronde reden voor het door hem gepleegde landverraad?

Het idee drong zich steeds sterker aan me op dat mijn vader, wiens leven en intellectuele arbeid volledig in het teken stonden van het communistisch ideaal, moest hebben gespioneerd uit ideële motieven. Ik verdiepte me daarin om enig bewijs voor mijn stelling te vinden.

De Russische Revolutie, de Spartacus-opstand en het feit dat onwillige en rebellerende Russische divisies als *Kanonenfutter* bij het Franse leger werden ingelijfd (in ruil voor Franse wapens), zorgden voor onrust en gemor onder de manschappen. Er ontstond muiterij tegen het Franse opperbevel en gesillusioneerde soldaten liepen over naar Duitsland. Edouard Raviez was niet de enige die zijn onvrede toonde door te rebel-leren.

Alleen al het feit dat uitgerekend advocaat Zévaès besloot de zaak Raviez op zich te nemen wijst mogelijkerwijs op een sterk ideologische achtergrond van het landverraad, misschien zelfs op een complot à la Dreyfus, de banneling die het geluk had dat zijn zaak door niemand minder dan Émile Zola aan de kaak werd gesteld en hij daardoor miraculeus genoeg terugkeerde van Duivelseiland en volledig werd gerehabiliteerd.

Begin 1964 viel bij ons thuis een oproep voor militaire dienst in de brievenbus. Ik vernam tot mijn stomme verbazing dat ik me op 13 maart van dat jaar te melden had bij het 39e regiment infanterie, gelegerd in de Normandische stad Rouen, Seine Maritime. Een treinkaartje was reeds bijgevoegd.

De schok was groot. Ik had op dat moment geen ouders meer die me dit konden uitleggen. Ik had ook niets wat mij met Frankrijk bond en voelde al helemaal niets voor een verblijf in Franse legerdienst. Geboren en getogen in Amsterdam, wist ik niet beter dan dat ik een Nederlands staatsburger was. Een geraadpleegde advocaat ried mij dringend aan niet meer door Frankrijk te reizen, anders liep ik de kans dat ik als deserter werd gearresteerd. Ik kreeg opdracht onmiddellijk een naturalisatieprocedure in gang te zetten.

Het besef dat ik binnenkort als deserter kon worden beschouwd drong maar langzaam tot me door. Wat mij boven het hoofd hing, was deportatie naar Algerije, destijds dankzij Ben Bella verwickeld in een bloedige vrijheidsstrijd met Frankrijk. Ik wilde te weten komen waarom mijn vader niet de Nederlandse nationaliteit bezat, maar als een stateloos individu door het leven was gegaan. Hoe het precies zat wist niemand.

Voor mij was het zaak voorlopig uit Frankrijk weg te blijven. Mijn bestaan begon vorm te krijgen. Een studie aan de kunstacademie, trouwen, een gezin stichten en uiteindelijk fotjournalist worden. Na verloop van tijd kreeg ik een steeds sterkere behoefte de geschiedenis van mijn vader te leren kennen.

Ik wilde een duidelijker beeld van mijn vader, een beeld dat tot dan toe wazig en fragmentarisch was.

Helaas had ik slechts herinneringen en paperassen, waaron-

der een groot aantal bewaard gebleven maar voor het merendeel tevergeefs geschreven sollicitatiebrieven en een enkele foto.

Vaag herinnerde ik me dat ik eens een zomerdag aan zee met hem en mijn moeder had doorgebracht. Ik was nog maar zes of zeven jaar oud. Samen zandkastelen bouwen of ravotten in de branding zat er niet in. Ongemakkelijk liggend, gekleed in keurig net pak inclusief stropdas, tuurde hij met peinzende blik naar de horizon, lijdzaam wachtend tot het moment gekomen was dat hij weer kon terugkeren naar zijn met boeken volgepakte studeerkamer. Om daar direct met sigaar of sigaret achter zijn typemachine plaats te nemen en het op hem wachtende vertaalwerk voort te zetten.

Sporadisch kwamen er in de Eerste Helmersstraat kennissen of zakenrelaties van Edouard langs. Achter gesloten schuifdeuren ontspon zich dan een discussie die volgens een bepaald patroon verliep.

Ik hoorde de stemmen aanzwellen, vooral die van mijn vader, het gesprek werd steeds feller van toon, de discussie ont-aardde dan vaak in een heftige ruzie, zo was het mij althans te moede, waarna de bezoeker met een verbolgen trek op het ge-laat het pand verliet. Vader had met zijn communistische be-ginselen weer eens een kapitalistische verrader ontmaskerd.

Edouard had een briljante geest; toch werd hij midden jaren vijftig opgenomen in een psychiatrische inrichting. Samen met mijn moeder bezocht ik mijn vader, maar langzamerhand verduisterde zijn verstand en nadat hij mij, zijn eigen zoon, niet meer herkende bleef ik maar weg. De overtuigde communist die hij was stierf enkele jaren na mijn moeders dood in dat streng katholieke tehuis — vereenzaamd, verguisd, vergeten.

Van een hoogbejaarde tante kreeg ik enkele verhalen te ho-

ren over het verleden van mijn vader: Edouard had in de Eerste Wereldoorlog in de loopgraven gevochten, was door de Duitsers krijgsgevangen gemaakt en had vervolgens gedurende korte tijd geheimen aan de Duitsers doorgespeeld.

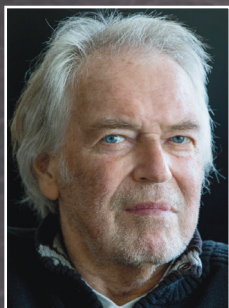
Vlak na de oorlog was hij, nadat hij bij verstek door de Franse krijgsraad was veroordeeld, eerst naar Duitsland verhuisd en vervolgens naar Nederland gevlucht, waar hij een nieuw maar moeizaam bestaan had opgebouwd.

Verhalen die ik nu, zoveel jaren later, ging uitdiepen om aan de weet te komen wie mijn vader werkelijk was geweest.

Nieuwsgierig geworden naar meer?
De boeken van Aldus Boek Compagnie
zijn verkrijgbaar in de boekhandel en via
www.albus-boek-compagnie.nl

Wat hebben filmmaker Louis van Gasteren, een ter dood veroordeelde Franse krijgsgevangene tijdens de Eerste Wereldoorlog, de communistische Rote Hilfe, New York tijdens de roaring twenties, de Marten Toonderstudio's en M.C. Escher met elkaar gemeen?

Het zijn enkele van de vele, ogenschijnlijk onverenigbare elementen van *Spion*, een dubbelbiografie waarin Steye Raviez op onderkoelde, nuchtere toon de lang onbekend gebleven en pas recent achterhaalde levensloop van zijn vader en moeder ontrafelt.

Steye Raviez (1942) fotografeerde sinds de jaren zestig voor *Haagse Post*, *Vrij Nederland*, *Avenue* en *HP/De Tijd*, en reisde de wereld rond voor omvangrijke reportages. Ook was hij voor lange tijd docent journalistieke fotografie aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Vele fotoboeken zagen het licht, waaronder *Raviez' Reve* (2001), *Jan Wolkers Foto* (2007)

en het recente *'De beste mensenfotograaf die ik ken'* (2016). Voorts schreef hij de misdaadromans *The end* (2000), *Vuile streken* (2006) en *Addergebroed* (2010).

Over *Vuile Streken*:

'Officieel behoort men op het genre neder te kijken, maar een goede detective schrijven is heel wat moeilijker dan het nederpennen van romantisch-decadente tobbereien met letterkundige aspiraties.'

Gerard Reve in een brief aan Steye Raviez

Aldus Boek Compagnie

ISBN 978-90-825011-6-2

9 789082 501162 >